

SENTAKS ANKETİ

KONUŞMA DİLİNİN CÜMLE ÖZELLİKLERİNİ ARAŞTIRMAK ÜZERE YENİ VE GENİŞ BİR ANKET

Dilimizin söz varlıklarını geniş bir derleme ile yurt içinde araştırmak, bize birçok öz dil zenginliklerini vermiştir. Söz derlemesinin bu güne kadar verimi 150 bin fişe varmış, bunlardan birtakımı - yabancı sözlere karşılık olabilmek bakımından - (Tarama Dergisi) ne alınmıştır.

Şimdi de hepsi gözden geçirilerek bütün Anadolu ağızlarının bir sözlüğü üzere bir (Derleme Dergisi) hazırlanmaktadır. Bugüne kadar bu Dergi için 40 bin kadar fiş gözden geçirilmiştir. Bunlar A,B,C ve Ç harfleriyle başlayanlardır. Bunlardan 7000 kadar söz (Derleme Dergisi) ne girmek üzere fişlenmiştir.

Halk arasından yapılan bu gibi araştırmaların böylece denenmiş olan faydası, Kurumumuzu bir de sentaks üzerine bir anket açmağa isteklendirmiştir.

Bu anket için bütün İlbalıklarla İlçebaylıklara ve Halkevlerine gönderilen yazıyla hazırlanan programı aşağıya koyuyoruz:

İLBAYLIKLARLA İLÇEBAYLIKLARA VE HALKEVLERİNE

Türk sentaksının kuralları yapılırken konuşma dilimizde ve o dile göre yazılmış olan Folklor eserleriyle kitaplardaki cümle ve terkiplerin teşkil tarzı hakkında bir anket yapılmasına karar verilmiştir. Bu anketin verimlerinden büyük faydalar elde edeceğimizi umuyoruz.

(Sentaks anketi) adını verdiğimiz bu anketin nasıl yapılacağını gösteren programdan yeter görülen miktarı ilişik olarak sunulmuştur. Bu işe gereği gibi yardım etmeleri için ayrıca Adliye ve Dahiliye ve Maarif Vekillikleri ile C.H.F. Genel Kâtipliğine de yazılmıştır.

Bağlı program üzerine hemen işe girişilerek, bir yandan halk ağzından cümle derlemeleri yapılması, bir yandan da halkın ağzından çıktığı gibi yazılmış olan polis, jandarma ve adliye tahkikat evrakı ve zabıtnameleri ile halk masalları, ata sözleri, halk hikâyeleri ve tiyatroları gibi eserlerden cümle toplanması için icap eden tedbirlerin alınmasını ve şayet programda iyi anlaşılmyan bir cihet olursa doğrudan doğruya Kurum Merkezinden sorulmasını diler, saygılarımı sunarım.

Türk Dili Araştırma Kurumu
Başkanı

Erzincan Saylavı

Saffet Arıkan

SENTAKS ANKETİ PROGRAMI

1 — Sentaks anketinden maksat, Türk konuşma dilinde cümle ve terkiplerin yapılış tarzlarını ve bir cümle içinde fail, fiil ve mütemmimlerin vaziyetini araştırmaktır.

2 — Türk yazı dili, ekseriyetle medrese nüfuzu altında muayyen bir tek sentaksa bağlanmış kalmış ise de, konuşma dili ve o dile göre yazılmış halk sözleri, masallar, ata sözleri halk diline uydurulmuş menkabeler Türk sentaksının genişliğini ve zenginliğini sezdirmektedir. Anket bu varlıkların içinden Türk konuşma dilinin sentaksını çıkarmak ve ortaya koymak maksadiyle yapılacaktır.

3 — Sentaks anketine iki yoldan gidilecektir.

a) Halk konuşmalarına dikkat edilerek konuşma dilinin cümle ve terkip yapmaktaki hususiyetlerini araştırmak,

b) Halk ağzından çıktığı gibi yazılmış olmak şartıyla Devlet, Belediye, Adliye, Maliye.. v.s. vesikalarından ve halk diliyle yazılmış kitaplardan sentaks malzemesi tarayarak cümle ve terkip hususiyetlerini aramak.

4 — Sentaks anketinde başlıca dikkat edilecek noktalar şunlardır:

a) Cümlede fiilin mevkii daima cümlenin sonunda mıdır? Başa veya ortaya geldiği haller var mıdır? Var ise ne gibi bir mana farkı göstermektedir? Meselâ "Ben dün mektebe gittim., yerine "Gittim dün ben mektebe., veyahut "Dün gittim ben mektebe., gibi şekiller var mı? Ve bunlardan birini kullanmakta manaca bir fark gözetiliyor mu?

b) Cümlede failin mevkii daima cümlenin başında mıdır? Ortaya

veya sona geldiği haller var mıdır? Var ise ne gibi bir mana farkı göstermektedir? Meselâ “Mehmedin arabası kırıldı,, yerine “Kırıldı Mehmedin arabası,, veya “Kırıldı arabası Mehmedin,, gibi şekiller var mı? Ve bunlardan birini kullanmakta manaca bir fark gözetiliyor mu?

c) Cümlede mefullerin ve başka mütemmimlerin mevkilerinde ne gibi değişmeler oluyor ve bu değişmeler ne gibi mana farkları gösteriyor? Meselâ “Ben dün size gittim,, “Dün ben size gittim,, “Size dün ben gittim,, “Ben gittim dün size,, şekilleri arasında manaca ne gibi farklar vardır?

ç) İzafe ve tavsif terkiplerinde muzafın veya mevsufun öne geldiği var mı? Ve bunda bir mana farkı gözetiliyor mu? Meselâ “Mehmedin arabası,, yerine “Arabası Mehmedin,, denebiliyor mu? “Güzel bir tarla,, yerine “Bir tarla güzel,, dendiği var mı? Ve bu şekiller manaca bir fark anlatıyor mu?

d) Fiillerin aldıkları mefullerin sarih veya gayrisarih olması bakımından ne gibi değişikliklere rasgelineyor? Meselâ “Sizi göreceğim geldi,, diyecek yerde “Size göreceğim geldi,, yahut “Geldiğinize sevindim,, diyecek yerde “Geldiğinizden sevindim,, yollu ifadeler var mıdır?

e) Cümlede atıf ve rabıt sıygalarında umumî kullanıştan ayrı şekillere raslanıyor mu? Meselâ “gelirken,, yerine “gelirkene,, “olurken,, yerine “olurkan,, veya “olurkana,, “olup,, yerine “oluban,, veya “oluben,, gibi şekiller var mıdır?

f) Cümlede “ki,, edatının kullanımında ne gibi hususiyetler vardır?

Yukarda sayılan noktalar birer misal olarak telâkki edilmelidir. Bu suallerde düşünülmemiş başka cümle ve terkip tebeddülleri varsa onlar da ankete alınmalıdır.

5 — Vilâyet ve Kaza Derleme Heyetleri ile Halkevleri sentaks anketinin merkezleri olacaktır. Bu ankette bilhassa ilk ve ortamektep ve muallim mektebi ve lise türkçe ve edebiyat muallimleriyle dil meraklılarından ve halk ağzından çıkan sözleri olduğu gibi kaydeden polis, jandarma, tahkikat hâkimleri, mahkeme zabıtlarıyla başka Devlet müesseseleri vesikalarından istifade edilecektir.

6 — Her Vilâyet ve Kaza merkezinde derleme heyetlerinin memur edeckleri zatlar yukardaki maddede anılan zabıtlar ve vesikaları gözden geçirerek halk ağzından çıktığı gibi yazılmış sözlerde ne gibi sentaks hususiyetleri bulunduğunu tesbit edecekler ve fişe geçireceklerdir.

Nahiye merkezleriyle köylerde de gene böyle vasıtalarından istifade edilmek üzere mahallince lâzımgelen tedbirler alınacaktır.

7 — Köy imam ve muhtarları ve köylülerin mektuplarını ağızlarından çıktığı gibi yazanlar ile askere gelenlerin mektuplarını gene ağızlarından çıktığı gibi yazanların bilgilerinden ve yazılarından istifadeye çalışılacaktır.

8 — Halk ağzından söz derlemesi yapanlar halk konuşmasının sentaksı üzerine de araştırmalar yaparak hususiyet gösteren halk cümlelerini fişliyeceklerdir.

9 — Folklor derlemesi yapanlar topladıkları masallar, ata sözleri, halk tekerlemeleri... gibi Folklor malzemesinde görecekları sentaks hususiyetlerini ayrıca fişliyeceklerdir.

10 — Halk diliyle yazılmış kitaplarda ve konuşma diline yaklaşan tiyatro eserlerinde görülebilen cümle ve terkip hususiyetleri fişlenecektir.

11 — Kitap taraması yapanlara zaten evvelce verilmiş olan talimata göre sentaks hususiyetlerini ayrıca fişlemeye bir kat daha ehemmiyet vermeleri tamim olunacaktır.

12 — Sentaks fişleri için ayrıca matbu fiş gönderilmeyecektir. Bu fişler (23×15) eb'adında beyaz kâğıt üzerine yazılmalıdır.

13 — Sentaks fişleri şöyle yapılacaktır:

a) Fişin baş tarafına halk ağzından işitilen, yahut bir vesika veya bir kitapta görülen, ve sentaks hususiyeti gösteren cümle olduğu gibi yazılacaktır. Bu cümlenin mümkün olduğu kadar tam olarak yazılması ve bir suale cevap ise onun da işaret edilmesi lâzımdır.

b) Cümlenin altına nereden alındığı işaret edilecektir. Eğer cümle halk ağzından alınmış ise nerede ve ne gibi adam ağzından duyulduğu, bir vesikadan ise neredeki vesikadan ve kimin ağzından olduğu, bir kitaptan ise kitabın ismi ve sahife numarası gösterilmelidir.

c) Bunun da alt tarafına cümlenin nerelerinde sentaks hususiyeti görüldüğü işaret edilecek ve fişi yapanın bu hususiyetlerin mana delâletleri ve yaygınlıkları hakkında bir düşüncesi varsa o da ayrıca gösterilecektir.

ç) Fişin en altına fişin yazıldığı tarihle yazanın ismi ve adresi konulacaktır.

Bir fiş yetmiyecek olursa aynı cümle için müteaddit fişler yapılabilir. Ancak bu halde önceki fişin altına ve müteakıp fişin üstüne sıra numarası konulmalıdır.

Yukarıki tariflere göre yazılacak sentaks fişleri için hazırlanmış tarifatlı bir örnek bu programa bağlıdır.

14 — Sentaks fişleri Kaza ve Vilâyet Derleme Heyetlerinde toplanarak Cemiyet merkezine gönderilecektir. Doğrudan doğruya Cemiyet için kitap tarayanlar sentaks fişlerini de doğruca Cemiyete gönderebilirler.

Sentaks Fişleri İçin Örnek

[23×15 eb'adında beyaz kâğıda yazılacak]

1 — Cümle veya terkip: .....

[Buraya sentaks hususiyeti gösteren cümle veya terkip, olduğu gibi aynen yazılacaktır.]

2 — Kaynağı: .....

[Buraya o cümle veya terkip ağızdan duyulmuş ise nerede, ne zaman duyulduğu, söyliyenin adı, yaşı, erkek mi, kadın mı, yerli mi, muhacir mi olduğu, işi gücü yazılacak; bir vesika veya kitaptan alınmış ise onun adı, değeri, varsa vazifesi yazılacaktır.]

3 — Hususiyetler: .....

[Buraya cümle veya terkipte ne gibi sentaks hususiyetleri görüldüğü ve bunların manaca ne gibi ince farklar anlattığı yazılacaktır.]

4 — Mütalea: .....

[Buraya fişi yapanın bir mütaleası varsa o yazılacaktır.]

5 — Tarih, adres, imza: .....

[Fişin yazıldığı tarih ile yazanın adı ve adresi buraya yazılacaktır.]
